

Prvi franjevački samostan podignut je u mjestu Mile (danas Arnautovići) na širem području Visokog, vjerojatno početkom četrdesetih godina 14. stoljeća. Uz samostan je bila i krunidbena crkva bosanskih kraljeva posvećena Sv. Nikoli. Godine 1450. samostan je razoren i tom je prilikom stradalo nekoliko franjevaca. Samostan je ubrzo obnovljen. U prvoj polovici dvadesetih godina 16. stoljeća (između 1521. i 1524. god.) Turci su razorili više samostana među kojima i visočki. Nekoliko godina kasnije samostan je ponovno obnovljen. Zbog trošnosti samostanska je zgrada obnavljana i početkom osamdesetih godina 17. stoljeća. Političke neprilike vezane za Bečki rat prisilile su franjevce da god. 1688. napuste samostan u Visokom i odu u Gradišku izuzevši gvardijana koji je ostao radi čuvanja crkve i samostanske imovine. Franjevci konačno napuštaju samostan god. 1697. Tom su se prilikom u Slavoniju iselili i visočki katolici, koji su se pridružili Eugenu Savojskom prilikom njegova povratka nakon vojnog pohoda na Sarajevo.

Opisi u nekim izvješćima pojedinih pohoditelja naslućuju postojanje još jednog samostana u Visokom. Na to ukazuju i podaci iz dubrovačkog arhiva.

Dva stoljeća nakon rušenja visočkog samostana franjevci su se ponovno vratili u Visoko, gdje su podigli zgradu gimnazije 1899-1900. godine i time započeli novu etapu u srednjoškolskoj izobrazbi svojih kandidata.

Franjevci su nižu i srednju izobrazbu tijekom povijesti stjecali u organiziranim samostanskim školama. Sredinom tridesetih godina 19. stoljeća te su škole reformirane, tako da su prilagođene školskom sustavu u hrvatskim i austrijskim zemljama. Godine 1882. sve su samostanske škole u Bosni ujedinjene, te je otvorena gimnazija u Kreševu, koja je sljedeće godine premještena u Guču Goru, i najzad god. 1900. u Visoko.

Zgradu gimnazije projektirao je i graditeljske radove vodio Ivan Holz. Gradnja je stajala 63.000 forinti. Ta je sveta osigurana prodajom franjevačkog gostinjca u Carigradu (26.000 forinti), prilozima samostana i župa (26.000 forinti), te darovima dobročinitelja. Zgrada je god. 1913. proširena po nacrtu Franje Holza. Kasnije je više puta proširivana: 1934, 1953, 1959. i 1968. godine. Temeljito je renovirana god. 1985-88, a tada su izgrađene i nova kotlovnica, nova zgrada za radionice, gostinske sobe i garaže, novi stanovi za časne sestre, te dvije gospodarske zgrade - sve po projektu V. Grabovca.

Godine 1935. izgrađena je gimnastička dvorana po projektu Karla Pařika (Paržika).

Gimnazija je u novoj zgradi u Visokom započela kao šestrazredna. Školske godine 1913/14. uvodi se sedmi, a 1914/15. i osmi razred. Pravo javnosti stječe god. 1920.

Školske godine 1946/47. gimnazija nije radila zbog zabrane od strane državnih vlasti. U studenome 1947. isposlovano je odobrenje, tako da je škola započela radom početkom siječnja 1948. godine. Od tada je radila bez prekida. Međutim, nije imala na raspolaganju sve gimnazijalne prostorije. U jesen 1945. god. općinske vlasti Visokog preuzele su školske učionice i kabinete za novoosnovanu državnu realnu gimnaziju. U druge prostorije smješteni su internati za srednjoškolce i učenike u privredi. Franjevcima je preostao tek manji dio prostora. Godine 1949. iselio je internat učenika u privredi, a 1957. i srednjoškolski internat. Državna realna gimnazija iselila je godine 1964, tako da je od tada cijela zgrada u posjedu franjevaca. Gimnazija ima lijepo uređen park, igrališta, te zemljište za povrtne kulture.

Već od svoga početka visočka je gimnazija bila otvorena i vanjskim đacima koji nisu bili kandidati za Franjevački red. Uz katolike nju su pohađali i đaci pravoslavne, židovske i muslimanske vjeroispovijesti. Godine 1927-28. izgrađen je konvikt u Visokom za vanjske đake koji su pohađali franjevačku gimnaziju. Projekt je, prema skici prov. fra P. Ćorkovića, izradio arh. Misita-Katušić. U spomenici stavljenoj u kamen temeljac između ostalog стоји:

"... dom ovaj na čast svetog Ljudevita biskupa, a za dobro hrvatske katoličke mladeži, žrtvama franjevačkih samostana (...), u spomen sedamstogodišnjice smrti svetog Oca Franje, podiže franjevačka provincija Bosna Srebrenička" (Franjevački vjesnik, 1927, str. 199). Ukupan broj đaka dosegao je vrh u školskoj godini 1939/ 40. kada ih je bilo 536. Od toga 129 franjevačkih sjemeništaraca, 27 klerika, 213 vanjskih đaka i 167 konviktora i dakle ovih potonjih ukupno 380. Godine 1945. zgrada konvikta prešla je u vlasništvo vojske bez ikakve naknade.

Samostanska crkva u Visokom, koja je izgrađena zajedno sa zgradom gimnazije, bila je uređena u duhu svoga vremena. Oltare je izradio fra Klarenz Hemmerlmayr iz Tirola. Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća ona je umjetnički temeljito obnovljena. Veliki mozaik od prirodnog kamena u prezbiteriju na temu Sljedbenici Sv. Franje okupljeni oko Gospe, izradio je Zdenko Grgić. Od istog su umjetnika postaje križnoga puta (reljefi u bakru), te u istoj tehničkoj temi Jaganjca na oltarnoj menzi. Umjetničkom uređenju crkve svoj doprinos je dao i Slavko Šohaj s vitrailima, od kojih su četiri figurativna, a dva apstraktna rješenja. Oni svojim koloritom i snagom izraza uvelike obogaćuju prostor crkve. Zlatko Keser je izradio dvije freske ponad mjesta gdje su nekoć bili pobočni oltari, a Josip Pojjan novi tabernakul u bronci. Time je crkva dobila u potpunosti nov umjetnički izgled.

Od glazbenih instrumenata crkva posjeduje orgulje (8 registara, dva manuala, graditelj: Jan Tuček, Hora Kutna, oko 1914. god).

Sjemenišna kapelica također je bogata umjetničkim sadržajima. Njezin prostor ukrašavaju djela nekolicine istaknutih umjetnika: oltarna slika Slavka Šohaja, kip u kamenu (Gospa s djetetom) Josipa Marinovića, brončani reljef (Sv. Franjo s pticama) Marije Ujević, te četrnaest postaja križnoga puta Želimira Janeša (reljefi u drvetu).

Samostan posjeduje i bogatu zbirku likovne umjetnosti, napose moderne. Od djela starih majstora izdvajamo slike: Pieta itelokretskog slikara iz 17. stoljeća (tempera, drvo), Madona s Kristom i Sv. Franjom Paula Sensera iz 1753. god., Sv. Ana i Joakim s Marijom i franjevačkim svećem nepoznatog venecijanskog majstora iz 17. st., te sliku domaćeg majstora fra Mihe Čuića Madona s Kristom, Sv. Josipom i Joakimom iz 1795. godine.

Zbirka moderne umjetnosti brojna je kako po djelima tako i po imenima umjetnika. Zastupljeno je oko pedesetak umjetnika srednje i mlađe generacije s blizu sedamdeset djela. U galerijskoj postavi zastupljene su neke od karakterističnih orientacija novije umjetnosti, ali i djela umjetnika koji imaju zasebne razvojne putove. Između ostalih svojim su djelima predstavljeni: Šohaj, Seder, Pivac, Bifel, Ismet i Ismar Mujezinović, Berber, Kajinić, Grgić, Labaš, Marinović, Likar, Lovrenčić, Mišević, Keser i dr. Uz galerijsku zbirku, također se u zajedničkim prostorijama samostana nalazi više umjetničkih djela, koja ukrašavaju te prostore. U dvorištu se nalazi brončani kip Sv. Franje od A. Starčevića i poprsje fra G. Martića od I. Meštrovića.

Posebnu vrijednost i dragocjenost samostana (gimnazije) predstavlja Profesorska knjižnica. Osnovana je koncem osamdesetih godina 19. stoljeća. Što nabavkom, što darivanjem knjižnica je danas narasla na oko 50.000 svezaka. U njoj su pretežno djela s područja filozofije, povijesti, književnosti, teologije itd. Posjeduje vrlo vrijedna enciklopedijska i leksikografska izdanja. U njoj se čuvaju brojni naslovi periodike od 19. stoljeća pa do danas.

U samostanu u Visokom nalazi se i relativno bogat lapidarij. Zbirka je nastala između dvaju svjetskih ratova. Godine 1973. započeo je rad na njezinu sređivanju, a 1975. je svečano otvorena. Zbirka ilustrira različite epohe: neolit, brončano i željezno doba, doba Ilira i Rimljana, te razdoblje srednjovjekovne Bosne na tlu Visokog i njegove okolice. Pretpovjesna razdoblja zastupljena su oružjem, oruđem i keramikom. Od ilirskih spomenika posebice se ističe Batonova ploča, te dva nadgrobna spomenika. Rimsko doba ilustriraju žrtvenik Jupiteru, reljef Venere i Mitre, torzo dječaka, dva nadgrobna spomenika, te kovinski ukrasni predmeti. Srednjovjekovna je Bosna predstavljena oružjem, crkvenim posuđem, pečatima (među kojima je i pečat bana Stjepana Kotromanića), te kamenim spomenicima.

Godine 1975. otvorena je i etnografska zbirka. Ona je, kao i lapidarij, postavljena pod nadzorom stručnjaka, a zbog nevelikog prostora ograničena je na područje Visokog: narodne nošnje iz Kraljeve Sutjeske i Vareša, te predmeti iz majdana u Oćeviji.

Visoko je od izgradnje gimnazije god. 1900. župna ekspozitura (odvojena od župe Kiseljak), koju pastoriziraju visočki profesori. Od tada vodi i vlastite matice.

Ekspozitura je 1990. godine imala 624 vjernika a danas 392. Nju tvore sljedeća naselja: Visoko, Donja Zimča, Bradve, (G. Zimča) i Muhašinovići. U D. Zimči nalazi se podružna crkva izgrađena početkom osamdesetih godina.